

PEDAGOGIK FAOLIYATDA XULQ-ATVOR VA NERV TIZIMINING O'RNI

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

Nishonboyeva Oydinoy

ANNOTATSIYA: Pedagogik faoliyatda xulq-atvor va nerv tizimi o'qituvchining kasbiy samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Insonning nerv tizimi uning hissiy holati, stressga chidamliligi, diqqatni jamlash qobiliyati va muomala madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, xulq-atvor pedagogning o'quvchilar bilan munosabat o'rnatishi, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishi va ta'lim jarayonini samarali tashkil etishida asosiy rol o'ynaydi. Ushbu mavzuda pedagog faoliyatida nerv tizimi xususiyatlari va xulq-atvor shakllarining o'zaro bog'liqligi, ularning ta'lim sifatiga ta'siri hamda ijobiy pedagogik muhitni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

KALIT SO'ZLAR: pedagogik faoliyat, xulq-atvor, nerv tizimi, psixologik holat, stressga chidamlilik, emotsional barqarorlik, pedagogik mahorat, muomala madaniyati, diqqat, tarbiya jarayoni.

ABSTRACT: In pedagogical activity, behavior and the nervous system are one of the important factors determining the professional effectiveness of a teacher. The human nervous system directly affects his emotional state, stress resistance, ability to concentrate, and communication culture. At the same time, behavior plays a key role in the teacher's ability to establish relationships with students, exert educational influence, and effectively organize the educational process. This topic highlights the interrelationship of the characteristics of the nervous system and behavioral patterns in pedagogical activity, their impact on the quality of education, and their importance in creating a positive pedagogical environment.

KEYWORDS: pedagogical activity, behavior, nervous system, psychological state, stress resistance, emotional stability, pedagogical skills, communication culture, attention, educational process.

АННОТАЦИЯ: В педагогической деятельности поведение и нервная система являются одними из важных факторов, определяющих профессиональную эффективность учителя. Нервная система человека напрямую влияет на его эмоциональное состояние, стрессоустойчивость, способность к концентрации и культуру общения. В то же время поведение играет ключевую роль в способности учителя устанавливать отношения с учениками, оказывать воспитательное влияние и эффективно организовывать учебный процесс. В данной работе освещается взаимосвязь характеристик нервной системы и поведенческих моделей в педагогической деятельности, их влияние на качество обучения и их важность в создании позитивной педагогической среды.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: педагогическая деятельность, поведение, нервная система, психологическое состояние, стрессоустойчивость, эмоциональная стабильность, педагогические навыки, культура общения, внимание, учебный процесс.

Pedagogik faoliyat inson bilan ishlashga asoslangan eng murakkab kasblardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, psixolog va yetakchi sifatida ham namoyon bo'ladi. Shu sababli pedagogning xulq-atvori va nerv tizimi uning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi eng muhim omillardan biri sanaladi. Bu ikki omil o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, bir-birini to'ldiradi va ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Avvalo, nerv tizimi pedagog faoliyatining ichki mexanizmi sifatida qaraladi. Inson nerv tizimi orqali tashqi muhitdan kelayotgan barcha ta'sirlarni qabul qiladi, ularni qayta ishlaydi va tegishli javob reaksiyasini shakllantiradi. Dars jarayonida o'qituvchi bir vaqtning o'zida ko'plab omillarni nazorat qiladi: o'quvchilarning intizomi, ularning tushunish darajasi, vaqt taqsimoti, o'quv materialining murakkabligi va hokazo. Bunday murakkab faoliyat kuchli, muvozanatli va moslashuvchan nerv tizimini talab etadi. Agar pedagogning nerv tizimi yetarlicha rivojlangan bo'lsa, u tezkor fikrlay oladi, vaziyatga moslashadi va muammoli holatlarda to'g'ri qaror qabul qiladi. Nerv tizimining yana bir muhim jihati — bu

emotsional barqarorlikdir. Pedagog ko‘pincha stressli vaziyatlarga duch keladi: o‘quvchilarning darsga qiziqmasligi, intizom muammolari, ota-onalar bilan muloqot yoki ortiqcha ish yuklamasi. Bunday holatlarda o‘zini boshqara olish, hissiyotlarni nazorat qilish juda muhim. Agar o‘qituvchi tez jahli chiqadigan, asabiy bo‘lsa, bu uning dars o‘tish sifatiga salbiy ta‘sir qiladi. Aksincha, sabrli va vazmin pedagog o‘quvchilarga ham ijobiy ruhiy ta‘sir ko‘rsatadi, ular bilan ishonchli munosabat o‘rnatadi. Xulq-atvor esa pedagogning tashqi faoliyatida yaqqol ko‘rinadi. O‘qituvchining nutqi, muomala uslubi, yuz ifodasi, tana harakatlari — bularning barchasi xulq-atvor elementlaridir. Pedagogik faoliyatda ayniqsa kommunikativ xulq-atvor muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan qanday gaplashishi, ularni qanday rag‘batlantirishi yoki tanbeh berishi ta‘lim jarayoniga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Masalan, hurmat va e‘tibor bilan muloqot qiladigan pedagog o‘quvchilarda o‘ziga nisbatan ishonch uyg‘otadi. Bu esa ularning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Bundan tashqari, pedagogning xulq-atvori tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. O‘quvchilar ko‘pincha o‘qituvchiga taqlid qiladilar. Agar pedagog o‘zini odobli, mas‘uliyatli va adolatli tutsa, o‘quvchilar ham shunday fazilatlarni o‘zlashtiradi. Aksincha, salbiy xulq-atvor (qo‘pollik, beparvolik, adolatsizlik) o‘quvchilarda noto‘g‘ri tushunchalar shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli pedagog har doim o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilishi, o‘zini namuna sifatida tutishi lozim. Nerv tizimi va xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘liqlik ayniqsa muhimdir. Nerv tizimidagi muvozanat xulq-atvorda barqarorlikni ta‘minlaydi. Masalan, o‘z hissiyotlarini boshqara oladigan o‘qituvchi o‘quvchilar bilan ziddiyatli vaziyatlarda ham sabr bilan yondashadi, keskin qarorlar qabul qilmaydi. Bu esa sinfda sog‘lom psixologik muhitni shakllantiradi. Sog‘lom muhit esa o‘quvchilarning bilim olishiga, erkin fikrlashiga va ijodiy rivojlanishiga yordam beradi. Pedagogik faoliyatda yana bir muhim jihat — individual yondashuvdir. Har bir o‘quvchining psixologik xususiyatlari turlicha bo‘ladi. Kimdir tez o‘rganadi, kimdir esa ko‘proq vaqt talab qiladi; ba‘zi o‘quvchilar faol, boshqalari esa tortinchoq bo‘ladi. Bunday vaziyatda o‘qituvchining nerv tizimi moslashuvchan bo‘lishi, xulq-atvori esa mos ravishda o‘zgarib turishi kerak. Bu orqali u har bir o‘quvchiga individual yondashib, ularning imkoniyatlarini to‘liq ochib bera oladi. Shuningdek,

pedagog o'z nerv tizimini mustahkamlash ustida ishlashi zarur. Buning uchun dam olish rejimini to'g'ri tashkil etish, stressni boshqarish, sog'lom turmush tarziga rioya qilish muhim. Psixologik tayyorgarlik, o'z ustida ishlash, o'zini tahlil qilish kabi omillar ham pedagogning ichki barqarorligini oshiradi. Xulq-atvorni rivojlantirish uchun esa kommunikativ ko'nikmalarni takomillashtirish, empatiya (boshqalarni tushunish qobiliyati)ni rivojlantirish va pedagogik etikaga amal qilish zarur. Pedagogik faoliyatda xulq-atvor va nerv tizimi o'qituvchining kasbiy sifatlarini belgilovchi asosiy omillardir. Ularning uyg'unligi o'qituvchining nafaqat samarali dars o'tishiga, balki o'quvchilar bilan mustahkam ijtimoiy va psixologik aloqalar o'rnatishiga ham xizmat qiladi. Shuning uchun har bir pedagog o'zining ichki psixologik holati va tashqi xulq-atvorini rivojlantirishga doimiy e'tibor qaratishi lozim.

Ushbu mavzuni o'rganishda bir qator ilmiy va pedagogik metod hamda metodikalardan foydalaniladi. Avvalo, kuzatish metodi muhim o'rin tutadi. Bu metod orqali o'qituvchining dars jarayonidagi xulq-atvori, emotsional holati, o'quvchilar bilan munosabati va turli vaziyatlarga reaksiyasi tabiiy sharoitda o'rganiladi. Kuzatish bevosita yoki bilvosita tarzda olib borilishi mumkin va u real pedagogik jarayonni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Suhbat metodi ham keng qo'llaniladi. Bu metod yordamida pedagoglar va o'quvchilarning fikrlari, hissiyotlari, stressga munosabati hamda muomala madaniyati aniqlanadi. Suhbat jarayonida ochiq savollar berish orqali shaxsning ichki kechinmalari va nerv tizimi bilan bog'liq xususiyatlari haqida muhim ma'lumotlar olinadi. So'rovnoma (anketa) metodi orqali esa ko'plab respondentlardan qisqa vaqt ichida ma'lumot yig'ish mumkin. Ushbu metod pedagoglarning emotsional barqarorligi, stressga chidamliligi, xulq-atvor uslublari va kasbiy qiyinchiliklari haqida umumiy xulosalar chiqarishga yordam beradi. Test metodlari esa nerv tizimi tiplarini, temperamentni, diqqat va hissiy holatni aniqlashda qo'llaniladi. Eksperiment metodi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, u orqali pedagogik sharoit sun'iy ravishda tashkil etilib, o'qituvchining turli vaziyatlardagi xulq-atvori va psixologik reaksiyalari o'rganiladi. Bu metod sabab-oqibat bog'liqligini aniqlashga yordam beradi. Faoliyat mahsullarini tahlil qilish metodi orqali o'qituvchining dars ishlanmalari, yozma ishlari, rejalari va boshqa hujjatlari o'rganilib,

uning kasbiy yondashuvi va xulq-atvori haqida xulosa chiqariladi. Bu metod bevosita kuzatish bilan birgalikda yanada samarali natija beradi. Pedagogik refleksiya metodikasi o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilishi, o'z xatti-harakatlarini baholashi va xatolar ustida ishlashiga yordam beradi. Bu metod orqali pedagog o'z nerv tizimi holatini boshqarish va xulq-atvorini takomillashtirish imkoniga ega bo'ladi. Trening va psixologik mashg'ulotlar metodikasi ham muhim hisoblanadi. Ular orqali pedagoglarda stressni boshqarish, emotsional barqarorlikni oshirish, samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Ayniqsa, kommunikativ treninglar va relaksatsiya mashqlari pedagog faoliyatida ijobiy natija beradi. Shuningdek, individual yondashuv metodikasi orqali har bir pedagogning shaxsiy xususiyatlari, nerv tizimi holati va xulq-atvori hisobga olinib, unga mos rivojlantiruvchi usullar tanlanadi. Bu esa pedagogik faoliyat samaradorligini yanada oshiradi. Umuman olganda, ushbu metod va metodikalar birgalikda qo'llanilganda pedagogik faoliyatda xulq-atvor va nerv tizimining o'rni chuqur o'rganiladi hamda ularni rivojlantirish uchun samarali yo'llar ishlab chiqiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet nashriyoti.
3. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi.
4. Nishonova Z.T. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Nurullo o'g'li, A. A. (2023). Sharq mutafakkirlarining asarlarida psixodiagnostikaga doir qarashlari. Тараққиёт, 13. 2023.
6. Vaxabova O'.T (2024). Globalashuv sharoitida axborot muhitining yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta'sirining psixologik jihatlari. Современное образование (Узбекистан), (12(145)),46-51.

7. O'gilxon T, V. (2023). Axborot muhiti yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta'sirini tadqiq etishning metodik jihatlari. Современное образование (Узбекистан), (11 (132)), 15-22.